

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ คือ ความพยายามที่จะสร้างความเป็นอมตะให้ กับสิ่งที่ตนเองรักหรือห่วงหาพันใจกับตนเองตลอดไป แต่เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องดับสูญ แดกสลายไปในที่สุดตามกฎธรรมชาติ มนุษย์จึงพยายามหาวิธีหรือวิถีทางต่างๆ ในการที่จะ เก็บสิ่งเหล่านั้นให้อยู่ในความทรงจำของคนตราบนานเท่านาน ไม่ว่าสิ่งเหล่านั้นจะเป็น ความยิ่งใหญ่ ความคึกฉิ่ง หรือ ความผูกพันต่างๆ ที่จากไปหรือกำลังจะจากไป สิ่ง ที่ปรากฏสืบทอดต่อมาในความพยายามเหล่านี้ จะเห็นได้จากวัตถุหรือสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ที่เป็นมรดกตกทอดมานานหลายศตวรรษที่มนุษย์ในสมัยปัจจุบันได้ใช้เป็นแบบอย่าง และเป็น ข้อมูลในการศึกษาหาความเป็นมาของคน

อนุสาวรีย์ ถือได้ว่าเป็นวัตถุสำคัญประการหนึ่งที่เป็นความพยายามของมนุษย์ ในการสร้างความเป็นอมตะดังกล่าวเหมือนกับที่ Encyclopaedia Britannica ได้กล่าว ไว้ว่า อนุสาวรีย์หมายถึงวัตถุต่างๆ ไม่ว่าจะมิลึกษณะหรือขนาดอย่างไรก็ตาม ที่สร้างขึ้น เพื่อระลึกถึงเหตุการณ์หรือบุคคลสำคัญเป็นเป้าหมายพื้นฐาน สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ได้สะท้อน ค่านิยมของสังคมที่มีต่อความเป็นอยู่ของปัจเจกชน และทรนัสนะที่มีต่อเหตุการณ์ในประวัติ- ศาสตร์¹ ในทำนองเดียวกัน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ได้กล่าวไว้ว่า อนุสาวรีย์หมายถึงสิ่งที่ควรระลึกถึง หรือวัตถุที่สร้างไว้เป็นที่ระลึก² ส่วนในระยะ เบื้องหลังการศึกษาวิชาการว่าด้วยเรื่องการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติ พ.ศ. 2520 ได้กล่าวไว้ ว่า "พระบรมราชานุสาวรีย์" หมายความว่า อนุสาวรีย์ของพระมหากษัตริย์ซึ่งได้ทรง

¹ "Monuments and Memorials," Encyclopaedia Britannica 15 (1963) : 777.

² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 หน้า 989.

ประกอบพระราชกรณียกิจ เป็นคุณอย่างยิ่งใหญ่ให้แก่ชาติไทยในยุคสมัยต่างๆ ตามที่มีเรื่องหรือพระนามปรากฏในเอกสารหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี และพระบรมราชานุสาวรีย์นั้นจะได้ประดิษฐานไว้ในที่สาธารณะหรือ ณ ที่ซึ่งเปิดให้มหาชนสักการบูชาและชมได้ และ "อนุสาวรีย์บุคคลสำคัญ" หมายความว่า สิ่งก่อสร้างที่เป็นเครื่องหมาย น้อมนำให้ระลึกถึงวีรกรรมหรือคุณความดีของบุคคลที่ได้ประกอบกรณียกิจเป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่งใหญ่ไว้แก่บ้านเมืองไทยสมควรจะสร้างอนุสาวรีย์ไว้ให้ปรากฏเพื่อเป็นที่รวมใจศรัทธา และความนิยมนับถือของประชาชน และเป็นแบบฉบับแก่นุชนไทยสืบต่อไป และสิ่งก่อสร้างนั้นจะได้ประดิษฐานไว้ในที่สาธารณะหรือ ณ ที่ซึ่งเปิดให้มหาชนสักการบูชาหรือชมได้¹ ในคำนิยามและคำอธิบายที่ได้ยกขึ้นมาแล้วนั้น แสดงให้เห็นว่า อนุสาวรีย์เป็นสิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงความบุญคุณ และเพื่อเป็นแบบอย่างแก่คนรุ่นหลัง อนุสาวรีย์ได้มีการกระทำสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ

หนึ่ง ในระเบียบประเพณีทางการทูต โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เป็นทางการนั้น เรามักจะพบอยู่เสมอว่า การเยี่ยมเยียนกันของแขกระหว่างประเทศ มักจะมีการนำผู้เยี่ยมเยียนเข้าคารวะหรือวางพวงมาลาต่ออนุสาวรีย์ ณ ประเทศเจ้าบ้านเสมอ ประเพณีปฏิบัติดังกล่าวนี้ได้แสดงให้เห็นว่า อนุสาวรีย์ได้กลายเป็นตัวแทนอย่างหนึ่งของประเทศซึ่งไม่เพียงแต่จะแสดงให้เห็นความสำคัญของบุคคลที่ปรากฏอยู่ที่อนุสาวรีย์เท่านั้น แต่ยังสะท้อนทางอ้อมให้เห็นถึงความเป็นมาหรือประวัติศาสตร์ของประเทศดังกล่าว ตลอดจนสิ่งที่ประชาชนในประเทศนั้นยกย่องให้เกียรติด้วย โดยผ่านการบอกเล่าจากอนุสาวรีย์

โดยเหตุที่การสร้างและสถานที่ประดิษฐานอนุสาวรีย์มักจะอยู่ตามสถานที่สาธารณะหรือความถนนหนทางที่สำคัญซึ่งประชาชนโดยทั่วไปต้องประสบพบเห็นอยู่ตลอดเวลา เหมือนกับการโฆษณาสินค้า จึงเห็นได้ชัดว่าลักษณะการให้ประชาชนได้ชมหรือมาอยู่ตลอดเวลาเช่นนี้เป็นตัวเสริมสร้างความสำคัญให้กับอนุสาวรีย์เพิ่มขึ้นอีกด้วย ในฐานะที่เป็นแบบแผน น้อมนำประชาชนผู้รับรู้ให้ยอมรับและคล้อยตามสิ่งที่ปรากฏอันเป็นสิ่งซึ่งยอมรับโดยทั่วไปว่าเป็นสิ่ง

¹ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติ และการจำลองพระพุทธรูปสำคัญ พ.ศ. 2520 กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ จักพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. 2520

ที่ค้างมา ในแง่นี้ อนุสาวรีย์ ประกอบกับการให้ความสำคัญแก่อนุสาวรีย์ผ่านทางพิธีวางพวงมาลาว่าสัก าลา จึงได้กลายเป็นตัวหล่อหลอม (Socialize) ความเชื่อและค่านิยมของคนในสังคมไปในตัว หรืออย่างน้อยที่สุดก็ได้ทำให้ผู้คนที่ประสบพบเห็นอยู่ตลอดเวลาเวลานั้นคล้อยตามได้บ้างไม่มากก็น้อย เมื่อพิจารณาจากแง่ดังกล่าว การรับรู้อยู่ตลอดเวลาของประชาชนที่มีต่ออนุสาวรีย์นั้น ได้กลายเป็นตัวแทนหรือตัวสะท้อนแบบแผนบางอย่างของคนในสังคมได้ก็ว่าได้เช่นกัน ถ้าอนุสาวรีย์ส่วนใหญ่มีความสอดคล้องต้องกัน

สำหรับประเทศไทยเรานั้น อนุสาวรีย์ส่วนใหญ่ในอดีต มักจะมีการริเริ่มสร้างมาจากรัฐบาลหรือผู้มีอำนาจเสมอ หรือแม้แต่ในสมัยปัจจุบันก็ตาม การตัดสินใจที่จะอนุญาตให้สร้างอนุสาวรีย์ได้หรือไม่นั้น ต้องผ่านขบวนการของรัฐ ที่มีคณะกรรมการพิเศษสำหรับเรื่องนี้เป็นผู้พิจารณาเสมอ ในอีกแง่หนึ่ง อนุสาวรีย์ที่ปรากฏอยู่จึงเป็นตัวบ่งบอกที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งถึงความต้องการและความพยายามที่จะสร้างความเชื่อ ค่านิยม ให้แก่ประชาชนในสังคมของผู้มีอำนาจ ถึงแม้ว่าจะประสบผลหรือไม่ก็ตามก็

นอกจากนี้แล้ว เวลาเราไปสักการบูชาหรือชมอนุสาวรีย์ เราจะเห็นได้ว่า อนุสาวรีย์ส่วนใหญ่ก็มีคำจารึก และลักษณะของอนุสาวรีย์ก็มักจะสอดคล้องกับคำจารึกนั้นเสมอ สิ่งนี้เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่นอกเหนือจากการ เป็นตัวบอกเล่าทางประวัติศาสตร์แล้ว อนุสาวรีย์ยังทำหน้าที่ทางด้านการยืนยัน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์อีกทางหนึ่งด้วย เพราะโดยตัวอนุสาวรีย์นั้น เป็นหลักฐานที่สำคัญในทางประวัติศาสตร์ซึ่งประชาชนโดยทั่วไปยอมรับ

ที่กล่าวมานั้นเป็นแง่มุมบางอย่างที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของอนุสาวรีย์ที่มีต่อสังคม และโดยตัวของอนุสาวรีย์เองก็เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับสาธารณชนโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ตั้ง การประสบพบเห็นเป็นประจำ หรือการเข้าร่วมในการบริจาคเงินสมทบทุน¹ อนุสาวรีย์จึงได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีความเกี่ยวข้องกับประชาชนมากที่สุดอย่างหนึ่ง สิ่งที่เกี่ยวข้องกับสาธารณชนโดยตัวมันเองแล้ว ย่อมเกี่ยวกับการเมืองด้วยเช่นกัน

¹ เราจะได้อินอยู่เสมอว่า อนุสาวรีย์นั้นสร้างโดยประชาชน พ่อค้า ข้าราชการ ร่วมกันบริจาคเงิน

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

สำหรับอนุสาวรีย์ที่ปรากฏอยู่โดยทั่วไปตามที่สาธารณชนนั้น การศึกษานี้จะนำมาวิเคราะห์ เพื่อชี้ให้เห็นว่าอนุสาวรีย์เหล่านั้นล้วนมีความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ อันสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการศึกษาทำความเข้าใจทางสังคมและการเมืองได้

การศึกษาจะเป็นการพยายามวิเคราะห์ให้เห็นว่า อนุสาวรีย์เป็นตัวแทนทางอ้อมที่ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อ ค่านิยม และความคิดทางสังคมไทย โดยในขณะเดียวกันก็เป็นตัวแทนที่จะสร้างสิ่งดังกล่าวให้เป็นไปตามต้องการของผู้สร้างอนุสาวรีย์อีกด้วย

ในกรณีที่ เป็นตัวแทนทางอ้อมนั้น เราจะพิจารณาถึงความเป็นมาของอนุสาวรีย์ที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทางความคิดที่ปรากฏออกมาในอนุสาวรีย์ โดยที่ตัวผู้สร้างเองอาจจะไม่ไ้ตั้งใจก็ได้ เพราะผู้สร้างหรือผู้มีอำนาจในแต่ละยุคสมัยนั้นก็พยายามจะสร้างอุดมคติหรือแบบฉบับแก่นุชนไปตามแนวทางของตน แต่เมื่อเรามามองในปัจจุบันที่อนุสาวรีย์ทั้งหลายได้ดำรงอยู่แล้ว เราจะเห็นได้ว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่ขัดกันเอง เช่น อนุสาวรีย์นันทกรีฑ และอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย เป็นต้น การปรากฏภาพเช่นนี้ไ้สะท้อนให้เห็นชัดอีกอย่างหนึ่งว่า ความเป็นเอกภาพกันของผู้สร้างหรือผู้มีอำนาจในสังคมนั้นไม่มี และหากความต่อเนื่องเมื่อมองจากแง่มุมในปัจจุบัน

หรือในกรณีที่ เป็นตัวแทนสร้างและหล่อหลอม เราก็จะมาศึกษาดูด้วยว่า ในแง่ของผู้รับหรืออนุชนรุ่นหลังนั้น เมื่อต้องรับรู้กับสิ่งที่ปรากฏอยู่ทั้งหมดแล้ว แนวโน้มทางความคิดจะเป็นเช่นใด เพราะไม่มีสิ่งที่เป็นเอกภาพในทางความคิดของผู้พยายามที่จะสร้างหรือผู้มีอำนาจ เมื่อมองจากอนุสาวรีย์โดยส่วนรวมทั้งหมดที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

สิ่งต่างๆและแง่มุมเหล่านี้คือวัตถุประสงค์สำคัญของการศึกษา เพื่อให้ได้ภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้นในส่วนที่ลึกลงไปอีกของภาพสะท้อนทางอ้อม และตัวแทนสร้าง ความเชื่อ ค่านิยม และความคิดทางสังคมที่มีอนุสาวรีย์เป็นตัวแทน อันจะก่อให้เกิดความเข้าใจสังคมไทยได้ชัดและชัดเจนยิ่งขึ้น

วิธีการศึกษา

"สืบทอดว่า ไม่เท่าตาเห็น" คำพังเพยไทยอันนี้น่าจะนำมาใช้ในการให้ความสำคัญต่อการมองเห็นได้ก็ การรับรู้โดยการไร้สายตาจะสร้างความมั่นใจให้แก่มนุษย์ได้เพิ่มมากขึ้นกว่าการรับรู้โดยการบอกเล่า และด้วยวิธีการเช่นนี้จะทำให้การรับรู้ที่ขยายวงกว้างแก่มหาชนมากขึ้น เพราะการเห็นเป็นเรื่องที่ทุกคนทำได้โดยธรรมชาติ ไม่เหมือนการรับรู้ทางอื่นที่คงจะมีการเรียนรู้มาก่อน เช่น การอ่าน เป็นต้น เราจะเห็นว่าในอดีตการถ่ายทอดการรับรู้ที่สำคัญจะผ่านมาทางสายตาเสมอ เช่น ภาพเขียนตามผนังวัด เป็นต้น ในปัจจุบันถึงแม้ว่าการศึกษาและการรู้หนังสือจะเพิ่มขึ้นอย่างมากมาดั่งก็ตาม การรับรู้ด้วยสายตาก็ยังคงมีบทบาทสำคัญอยู่ การได้ประสบพบเห็นด้วยตาตนเองยังคงเป็นสิ่งที่มีมนุษย์ผู้ไม่รู้ต้องการอยู่เสมอ

การศึกษาในปัจจุบันจะให้ความสำคัญกับการอ่าน การค้นคว้าหาข้อมูลจากหนังสือเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งเป็นการศึกษาที่เป็นทางการ โดยทั่วไป แต่การศึกษาโดยมองจากแง่มุมอื่นที่เป็นความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในวงกว้าง คือการศึกษาตีความกับสิ่งที่ปรากฏให้เห็น เพื่อเสริมความเด่นชัดให้กับการศึกษาอยู่จะขาดแคลนอยู่มาก การศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเน้นไปที่จุดนี้ ประกอบด้วยการตีความจากภาพที่ปรากฏของอนุสาวรีย์ว่ามีบทบาทสำคัญอย่างไร ต่อความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคมจากการได้เห็นภาพปรากฏดังกล่าวอันเป็นการรับรู้ทั้งเต็มของมนุษย์ที่มีมาในประวัติศาสตร์อันยาวนาน

วิธีวิจัยที่ใช้ในการศึกษานี้จะเป็น การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยถือว่าลักษณะของอนุสาวรีย์ที่ปรากฏต่อสาธารณชนนั้นเป็นหน่วยของเนื้อหาที่จะวิเคราะห์ (Content Unit) ซึ่งประกอบไปด้วย ขนาดและลักษณะของตัวหุ่น ความสูงและลักษณะของแท่นฐาน รวมทั้งสถานที่ในการก่อสร้าง ที่ปรากฏอยู่ในอนุสาวรีย์โดยตรง และจะให้อธิบายเกี่ยวกับอื่นเป็นส่วนประกอบย่อยที่จะนำมาพิจารณาร่วมคือ วัน เดือน ปี ในการก่อสร้าง ผู้ก่อสร้าง ผู้ดำเนินการก่อสร้าง วันเดือนปีที่เปิด ผู้เปิด ค่าก่อสร้าง จำนวนเงินบริจาค แหล่งที่มาของเงินทุน ค่าใช้จ่าย งานฉลองและพิธีกรรมประจำปีที่เกี่ยวข้อง การวางผังมาด้าโดยช่างก่อสร้างประเทศ เหตุผลในการก่อสร้าง ค่าจารึก ข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้น จำนวนของอนุสาวรีย์บุคคลเดียวกัน เหตุการณ์เดียวกันและความถี่ในการสร้างอนุสาวรีย์

เท่าที่ปรากฏ รวมไปถึงระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติ และการจำลองพระพุทธรูปสำคัญ พ.ศ.2520 มาใช้ในการวิเคราะห์ประกอบด้วย โดยจะพิจารณาสภาพเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมไทยในแต่ละยุคสมัยมาเทียบเคียงพิจารณาในการวิเคราะห์ด้วย เพื่อประเมินว่าอนุสาวรีย์ไค้ทำหน้าที่ทางอ้อมเหล่านี้มากน้อยเพียงใด

ขอบเขตในการศึกษา

การศึกษาวิจัยนี้จะยึดค่านิยมของระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติ และการจำลองพระพุทธรูปสำคัญ พ.ศ.2520¹ เป็นหลัก ถ้าอนุสาวรีย์ไค้อยู่นอกขอบข่ายนิยามดังกล่าวจะไม่นำขึ้นมาพิจารณาวิเคราะห์ร่วมด้วย

จำนวนของอนุสาวรีย์ที่ใช้ในการวิเคราะห์นั้น เราจะเริ่มนับจากอนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้าในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 มาจนถึงปัจจุบัน จะเป็นการพยายามรวบรวมอนุสาวรีย์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดมาให้มากที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ เพราะบางอนุสาวรีย์นั้นมีชื่อจำกัดมากคือ ไม่สามารถหาหลักฐานอ้างอิงหรือข้อมูลเบื้องหลังมาได้ เพราะเอกสารก่อนหน้าที่จะมีคณะกรรมการพิจารณาเรื่องอนุสาวรีย์แห่งชาติที่ก่อตั้งขึ้นโดยระเบียบกระทรวงศึกษาธิการปี พ.ศ.2520 นั้น ไม่มีการเก็บเอกสารดังกล่าวไว้เลย

การจัดแบ่งยุคสมัยของการก่อสร้างอนุสาวรีย์ในการศึกษานี้จะยึดยุคสมัยการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทยเป็นหลัก

สมมุติฐาน

"อนุสาวรีย์เป็นภาพสะท้อนทางอ้อมของค่านิยม ความเชื่อ ของคนและผู้มีอำนาจในสังคม รวมทั้งสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ส่วนพิธี หรือความสำคัญที่ให้กับอนุสาวรีย์เป็นความพยายามที่จะหล่อหลอมกลมเกลียว(Socialize) ประชาชนในทางสังคมและการเมือง"

¹ไค้กล่าวค่านิยมไว้แล้วในส่วนความสำคัญของปัญหา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เปิดแง่มุมในการศึกษา ทางด้านรัฐศาสตร์ให้กว้างยิ่งขึ้น โดยการจับแง่มุมที่เกี่ยวกับสาธารณชนและสังคม โดยตรงขึ้นมาพิจารณาว่า สิ่งต่างๆที่มีอยู่หรือปรากฏอยู่ในสังคมนั้น มันมีความหมายหรือบอกอะไรแก่เราทางด้านการเมืองและสังคมได้บ้าง
2. อนุสาวรีย์สามารถที่จะสะท้อนให้เราเห็นบางแง่มุมของสิ่งที่เราไม่เคยคิดให้ปรากฏได้ โดยเฉพาะภาพทางการเมืองและสังคมไทย ซึ่งถือได้ว่าเป็นการศึกษาในแง่มุมที่แตกต่างออกไป อันจะก่อให้เกิดความเข้าใจสังคมไทยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น
3. สามารถสร้างความเข้าใจของคนในสังคมที่มีต่ออนุสาวรีย์ในค่านับอื่นๆนอกเหนือจากความหมายเดิมได้อีกด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย